

годуване и окървавена от въоръжени стълкновения страна, студентската акция е събитие явно второстепенно, и все пак Благоев не е пропуснал да го отбележи, да изрази отношение. Своята гражданска и политическа чувствителност Дядото проявява в лаконична форма, с едно наистина патриархалско великодушие и доза скептицизъм: „дано бъде в сериоз“.

А тук има и нещо друго. Реплика на Благоев прибавя един интересен нюанс в общото му отношение към проблема за студентската младеж, за нейните настроения, критицизъм и възможности за революционни действия. По това време Благоев проявява несъмнен интерес към този проблем. Достатъчно е да си спомним, че през същата година той публикува в списанието си отворено писмо до „Ново време“ от трима български студенти в Берлин (Стр. Дочков, В. Иванов и Ст. Михайлов) по повод селския бунт в Тръстеник²¹. А през следващата година сам пише две пространни статии. Първата е посветена на студентските демонстрации в Харков, Петербург и Москва, започнали на 19 февруари 1901 г. във връзка с кръглата годишнина от отменяне на крепостното право в Русия²². Втората разглежда писмения протест и митинг на софийските студенти по повод решението на аласта да се ознаменува 25-годишнината от Априлското въстание с полагане основите за паметник на руския цар Александър II. Според Благоев студентите протестират съвсем основателно, защото въстанието е „дело народно“, а поставянето на паметника е „частно дело на политиканствующата буржоазия“²³. Благоев не пропуска случая да пише дори за ученическата стачка в Пловдив²⁴.

Като имаме предвид всички тези факти, някак странно е, че за протестното студентско събрание в столичния хотел „Свобода“ през април 1900 г. Дядото не споменава нищо на страниците на своето списание, а там, както знаем, той не се бои да пише или да помества и по-страшни неща. (Нищо не откриваме по този повод и в запазената му днес кореспонденция.) Но ето че най-сетне разполагаме с документ, от който недвусмислено се вижда, че той не е останал равнодушен и към едно дребно наглед, но симптоматично обществено събитие, и благодарение на неговата кратка реплика ние можем днес да възстановим това събитие, да го изворим от праха на историята. Това, което по един или други причини Благоев не е направил в печатна статия, той все пак е направил — макар и в частно писмо.

ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ В РУСКИЯ И СЪВЕТСКИЯ КУЛТУРЕН ЖИВОТ

ДИМИТРИНА МИХАЙЛОВА

Известно е¹, че през целия си живот Пенчо Славейков проявява нескрита симпатия и интерес към Русия, към проблемите на руския живот, литература и култура, към руския народ и поддържа връзки с редица руски общественици и слависти. Неоднократно той прави изказвания по обществено-културни въпроси на руската действителност, по редица явления и факти от руската лите-

²¹ *Ново време*, кн. 5, май 1900, 559—562.

²² *Ново време*, кн. 4, април 1901, 447—460.

²³ Пак там, кн. 6, юний 1901, 707.

²⁴ Пак там, кн. 6, юний 1900, 731—733.

¹ Вж.: Г. Бакалов. Пенчо Славейков в Москва. — В: Избрани произведения в четири тома. Т. 1. С., 1963, 192—198; В. Велчев. Пенчо Славейков и руската литература. — Известия на Института за българска литература при БАН, кн. 7, 341—366; Г. Веселинов. Неговата любов към Русия. — Народна култура, бр. 17 от 23 април 1966; И. Захариева. Связи Пенчо Славейкова с Русия, с руската литература и култура. — Год. на СУ „Климент Охридски“, Фак. по слав. филологии, 72, 1982, № 2, 79—132; С. Каролов. Жрець-воин. С., 1976, т. 1, 2; Г. Константинов. Пенчо Славейков и Русия. — В: Нашите учители, С., 1959, 95—102; Ст. Михайлова. Пенчо Славейков за руските писатели и руската литература. Бележки и замисли. Непубликувани материали. — Литературна мисъл, 1966, кн. 2, 41—48; Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. С., 1963, 3—241.

ратура. И малко е да се каже, че той не остава безучастен към темата за Русия — Пенчо Славейков проявява оценъчно отношение, в което неговите позиции са не само на българин, но и на творческа личност. В оценките си той винаги детерминира културно-прогресивна Русия от самодържавна Русия, подхожда към нейната култура като към главен елемент в общославянския духовен принос, насочва погледа си към нейните достижения тогава, когато у нас трябва да се направят широка крачка към европейските върхове.

Синтезиран израз на чувствата, мислите и отношението му става прочутата му „Реч, произнесена на протестационното събрание против славянския събор, свикано в Народния дом в София на 20 юни 1910 година“. В тази реч Пенчо Славейков е не само културтрегер и литератор, но и блестящ оратор с ярък полемичен талант, с убедителна пропагандаторска позиция и едновременно с това гъвкав и далновиден политик и великолепен психолог. Именно тук Славейков определя истинската същност на многовековните братски връзки между българи и руси, посочва машабите на техните измерения в съвременната епоха, предрича устойчивото в бъдещето им развитие: „Русия ни освободи политически. Това и децата знаят. Но Русия ни освободи и умът; ней преди всичко дължим и онай малка култура, която ние засега имаме и която е най-хубавия залог за културата на духът в нашия по-нататъшен живот и развитие.“² Забележителното в тези отношения, забележителното в освободителната мисия на Русия Славейков вижда не само в политическото освобождение, а преди всичко по посока осъзнаването на българина като човек и творец. Това му дава правото да определи в такава светлина и своето литературно дело: „Моите поетически чувства и интереси са закърмени най-напред от руските художници на словото. Онова, което аз изпървом съм възприемал от тях инстинктивно — *диренето на човека дори и в зверата* — вече като възмогат, аз го влагам съзнателно за основа на своите творения.“³

Пенчо Славейков отчита, че българската култура трябва и ще заинтересува най-напред руското общество, че по силата на генетическото и духовното родство то ще иска да узнае най-напред за живота на еднородния си по-малък славянски брат. Славейков посочва, че от Русия ще дойде и първата подкрепа за литературния дух на млада България. Той не се излъгва и пример за това е съдбата на неговото творчество в културния живот на нашите освободители. Какво място заемат и как се оценява творчеството на Пенчо Славейков в специално-научните и популяризаторски трудове на руските и съветските наблюдатели и специалисти по българска култура, какво обратно въздействие върху нашата литература в определен период от развитието на руско-българските литературни взаимоотношения има тяхното мнение — в такъв аспект настоящото изследване предлага хронологично наблюдение над причините, пътищата и облика на материалите, които представят Славейков като носител на българската култура от първите му прониквания в Русия до присъствието му в съветския културен живот в наши дни.

Най-ранните преводи на Славейкови творби са на руски език и това свидетелства, че първите контакти на поета са с руския читател и литературовед. Годината 1888 става проверка за таланта на младия автор: издадена е първата му самостоятелна стихосбирка „Момини сълзи“. По същото време в Русия, като отделно издание на списание „Пантеон литературы“, излиза „Баян. Сборник произведений современных славянских поэтов и народной поэзии“ (СПб., 1888). Преводите и бележките за авторите и произведенията осъществява В. В. Уманов-Каплуновски. Той подчертава в предговора, че „сега повече от когато и да било у нас се чувства недостиг от преводи из славянската поезия, докато в същото време музата на славянските народи расте, развива се и с всяка изминала година ни дава все по-добри и по-съвършени образци от своето творчество“⁴. Двдесет и две годишният Славейков наред със Змай Йованович и П. Прерадовић от сърбо-хърватската литература, наред с Вазов и Ботев представя българската литература със стихотворенията си „Страстно сердце, тревожно сердце...“ („Сърце ми клето и немирно“) и „Нынче строгий век прогресса“ („Днеска век е на прогреса“). В кратката бележка, представяща П. Славейков, се отбелязва, че той е син на „мастит поет“, че е сред най-младите представители на българската поезия, че през същата тази година е издадена неговата първа книга със стихове „предимно с еротично съдържание“ (става дума за „Момини сълзи“), но че тук от него са преведени едно „елегично“ и едно „изобличително“ сти-

²Пенчо Славейков. Събрани съчинения в осем тома. Т. 5. С., 1959, с. 306.

³Пак там, с. 186.

⁴Баян. Сборник произведений современных славянских поэтов и народной поэзии. СПб., 1888, предисловие.

хотворение. Тези стихотворения остават и в следващите второ (1892) и трето (1904) поправено издание на сборника, който вече се нарича „Славянская муза“. По-късно в руски списания са преведени и публикувани още няколко Славейкови стихотворения, но тяхната поява представлява единично и изолирано явление. Едва през 1913 г. Константин С. Кузмински успява да осъществи издаването на книгата си „Болгарский сборник“ като брой 20 от библиотеката „Наука, искусство, литература“ в московското книгоиздателство „Звезда“ на Н. Орфенов. В този сборник съставителят включва издания през 1907 г. от него „Очерк развития новой болгарской литературы“, народни песни, стихотворения, повести и разкази на български автори преди и след Освобождението. В предговора си към частта „Стихотворная поэзия болгар“ Кузмински отбелязва, че „стихотворенията, поместени в отдела „Новейшая поэзия болгар“, показват, че българските поети вече са успели да се откажат от старите мотиви и са дали много оригинални както по форма, така и по съдържание произведения“⁵ и открива този отдел с шест стихотворения от П. Славейков. В дооктомврийския период Славейков е превеждан на руски език както от руси (В. В. Уманов-Каплуновски, В. Язвицки, Р. Ф. Брандт, С. Шайн, В. М. Голиков), така и от българи (И. Арнаудов, А. Арнаудов).

Руската културна общественост познава Пенчо Славейков не само по преводи, а е имала и преки впечатления от него. Писатели, литературни дейци, артисти, журналисти са виждали в негово лице талантлив представител на българската поезия, авторитетен познавач на славянските литератури и активен обществен деец. Такова е мнението на всички ония, които са имали възможност лично да контактуват със Славейков: В. Богучарски, В. Виктор, Н. С. Державин, П. А. Заболотски, К. С. Кузмински, Н. К. Станюкович-Лозинска, М. Попруженко, В. Язвицки, А. И. Яцимирски и др. За дългогодишните си дружески връзки със Славейков си спомня акад. Н. С. Державин⁶, а проф. М. Попруженко споделя: „С произведенията на Пенчо Славейков аз се запознах отдавна, още през 1896 година... В тях се разкриваше неговия своеобразен мироглед, осветен от любов към хората, на които той с цялата си убедителност се стремеше да докаже, че

...Пустиня е сърце без идеал.“⁷

Известията за духовния живот на младата българска държава не са от най-оскъдните на страниците на руските периодични издания особено през 10-те години на XX век. След падането на Стамболовото правителство управляващата руска власт активизира дейността си за България и в България, като използва за своите политически цели идеологическото съдействие на официалното славянофилство. Макар и ограничавани от самодържавните интереси, културните контакти между двете страни по силата на народно-историческите традиции запазват своя демократичен характер и насока. Славянският събор в София през 1910 г. остава като изолирано явление на компрометиралите се в чужбина и в самата Русия външни апетити на руското правителство. През това време литературният живот в България е обект на внимание за проф. А. И. Яцимирски от Петербургския университет, за проф. М. Попруженко от Одеса и за проф. Р. Ф. Брандт от Московския университет. Кратки очерци за съвременната българска литература публикуват в списанията „Славянское объединение“ и „Русская мысль“ А. Погодин и Ф. Аристов, а проф. Р. Ф. Брандт отбелязва мястото на П. Славейков в новата българска литература както в кратката си реч, посветена на паметта на поета (1912 г.), така и в курса лекции, които чете пред руски слушатели и издава през 1914 г. В някакви крупни научни разработки обаче новата българска литература все още не е отразена. Поудобни се оказват материалите на специалните пратеници в България на историко-литературните и обществените списания и централните вестници. Василий Богучарски, Владимир Виктор и Константин Кузмински са първите последователни и настойчиви прапагандисти на Славейковото творчество в Русия. Какъв облик на българския поет Пенчо Славейков представят те на страниците на руските вестници и списания?

Владимир Виктор, кореспондент на вестник „Русские ведомости“, е бил в близки връзки с нашия поет. Седмица след смъртта му той изпраща от София своята статия „Пенчо Славейков“⁸, в която удивително сполучливо създава цялостния образ на Славейков. Личните, обществените и художническите качества на поета са дълбоко почувствувани от Виктор, от статията искри симпатия,

⁵К. Кузьминский. Болгарский сборник. М., 1913, с. 83.

⁶В. Злиднев. Славейков в Русия. Поетът в оценката на Н. С. Державин. — Литературен фронт, бр. 17 от 21 април 1966.

⁷М. Попруженко. На гроба на Пенчо Славейков. — Мир, бр. 6316 от 22 юни 1912.

⁸„Русские ведомости“, бр. 132 от 9 юни 1912.

умение на автора да проникне в душата на близкия човек, да се зарази от неговите мисли. Явно е, че между двамата е съществувала духовна близост. В. Викторов чувствава нюансите на всеки Славейков поглед, блясъка на неговите „горди“ очи, които съзнават своята задача, „всичко попиват“ и всичко запомнят. Личност, която „никога не се интересува от отвлечености“, поет, който и сред европейските си събратя се отличава с изключителността на своето образно мислене, Пенчо Славейков по думите на Викторов възпява и се бори за „нашето тук и нашето днес“. В разбирането си за живота и поезията този „рицар-кръстоносец на творчеството“ има една вяра и един идеал — вярата в борбата и в делото, които човек носи в самия себе си. Неколцина го обичат, малцина го разбират, и мнозина са причина за неговия „конфликт със своята страна“ — горчив плод на жестоката правдивост на думите му и на неговите всевиждащи очи и незабравящ ум. Славейков поразява своя познат с многостранността, широтата, образността и всеобщността на представите, в които вижда отечеството и народа си. По-нататък авторът на статията отбелязва, че даже и със смъртта си поетът продължава основния мотив на своя живот и творчество — да зове съвестта на живите. В. Викторов е и първият, който говори за необходимостта и значението да се преведе най-ценното от Славейков на руски език: „Не зная ще ли се запознае някога руският читател с поезията на Пенчо Славейкова, макар и в превод. Не се съмнявам, че опознаването с неговите „Епически песни“, „Кървава песен“ и „Острова на блажените“ би дало на руския читател такова ясно представление за България, каквото не би могло да се почерпи от всичко, което се пише у нас за тази страна. Но боя се, че българската поезия ще остане още дълго време извън интересите на нашите преводачи. И жално ми е, че творчеството на този велик поет още дълго време ще бъде известно само на онзи малък кръг руски читатели, които случайно са се запознали с българския език“. По-нататък В. Викторов обяснява откъде за него като русин идва тази тревога. Тази последна част на статията е интересна с това, че В. Викторов е първият, който поставя и въпроса за отношението на Пенчо Славейков към Русия. „Правдата-истина и правдата-справедливост“ са според Викторов онези руски идеи, които влизат като най-здрав елемент в духовното възпитание на поета. И ако някой може да бъде наречен „глашатай на истинското русофилство“ в „тази русофилска страна“, то това трябва да бъде несъмнено П. Славейков. Руският кореспондент на няколко места подчертава, че Славейковите възгледи за силата и слабостта на Русия са израз на основата, върху която трябва да се гради дружбата между „прогресивна България и прогресивна Русия“. Със своята литературна и обществена дейност, оценява Викторов, поетът не само изказа отношението си към осебодителите, но и посочи на какво трябва да се строят братските чувства между двата народа.

Непосредствено след смъртта на Славейков се отзовава за него и легалният марксист, славянофилът В. Богучарски. В ежеседмичното списание „Запросы жизни“ той публикува своята статия „В памет на Пенчо Славейков“⁹. Богучарски се запознава с Пенчо Славейков в София през 1910 г. По това време Славейков е директор на Народната библиотека и ерудицията и активността му на този пост оценява и Богучарски. Руският историк е очарован от „изразителното лице“ и „привлекателните очи“ на поета, от неговите „обширни...познания“, които са били най-подходящи тук, в Народната библиотека, и същевременно открито посочва истинската стойност на оскърблението, което министър С. С. Бобчев нанася на П. Славейков. Гражданската позиция на Пенчо Славейков Богучарски, както Уманов-Каплуновски, Викторов и Кузмински, свързва с обществената дейност на бащата П. Р. Славейков. Руският историк чувствава, че резките и иронични отзиви на Славейков за „съвременния българин“ своеобразно подчертават неговата любов към народ и родина. Поетът се бори и твори за истинска културна България, в която ще бъдат уважавани гражданските права и честите на хората. Силно впечатление прави на Богучарски публичната сказка, която П. Славейков чете по случай смъртта на Лев Толстой. Накрая руският общественик уверено подчертава, че със своите произведения и живот българският поет си е направил „неръкотворен паметник“, към който „няма да зарасте народната пътека“ и по такъв начин сравнява значението му с това на Пушкин за руската литература.

Константин Кузмински, който нарича Славейков „светило на българската поезия“, става автор и съставител на две специални издания за българската литература: „Очерк развития новой болгарской литературы“ (М., 1907, 34 с.) и „Болгарский сборник“ (М., 1913, 255 с.). Всъщност „Очеркът“ е дублиран във втората му книга, защото тук той е включен като историко-теоретичен преглед на българската литература. Либералистът Кузмински в общи линии правилно за онова време

⁹ „Запросы жизни“, бр. 26 от 1 юли 1912; вж. също „Пряпорец“, бр. 155 от 15 юли 1912.

достигне Вазов, е най-вече в съществуването на почти цяла школа от Славейкови последователи. Сред тях най-напред личат имената на Яворов и Тодоров, които извеждат българската литература от „подготвителния период“ и я поставят наравно с европейската.

През 1912 г. по повод смъртта на поета К. Кузмински публикува в същия вестник възпоменателния отзив „Угасшее светило болгарской поэзии“, който с незначителни съкращения е преведен и отпечатан и в българския вестник „Прияпорец“ (броя от 12 юли). Кузмински, също както и В. Виктор, говори за конфликта на поета с неговия народ — разбиране, твърде несъвместимо с другите правилни наблюдения, но неизбежно като факт от умеренобуржоазния либерализъм на авторите. Руският кореспондент подчертава, че съдбата на художника е vyplътена в стиховете му и привежда за доказателство стихотворението на Славейков „Орися“. Мнението на автора е, че делото на Пенчо Славейков в българската литература може да бъде сравнено само с делото на Пушкин, защото и двамата внасят национално начало, сливат народна и лична поезия, с умение и вкус обогатяват литературния език с народни думи и изрази.

Много често у Кузмински се забелязват близости или влияния от мнението на самия поет или на д-р Кръстев, с когото руският журналист е бил в близки контакти и е познавал писаното от него за Славейков и българската литература. По този повод ще отбележим още един от пътищата за пропагандиране на Славейковото творчество в Русия — чрез материалите на българските дописници на руския периодичен печат. В това отношение може би повече от самия Кузмински е направил д-р Кръстев: достатъчно е да споменем далеч по-пространните му от тия на руския наблюдател литературни характеристики, които той прави на Пенчо Славейков в статисте си „Новая болгарская литература“, „Современная болгарская литература“ и „Болгарский поэт Пенчо Славейков“. Публикувани в списанията „Современник“, „Вестник Европы“ и във в. „Голос Москвы“, те предлагат на руския читател най-пълна картина на творческия облик на поета. Какво научава руската културна общественост за Славейков от Кръстевите материали?

В статията си „Болгарский поэт Пенчо Славейков“ д-р Кръстев подчертава, че жизнените условия и личните предпочитания и възможности са оня фундамент, на който Славейков строи уникалното идейно-естетическо своеобразие на своето творчество. Като основен мотив в творчеството на Славейков Кръстев посочва способността на поетовата душа да изстрада отчаянието и да се издигне до жизнерадост. Кръстев разказва за европейските литературни учители на Славейков, оценява много високо личните и художнически качества на поета и подчертава като особеност на ранната му лирика най-вече нейната „простота и спокойствие“. Удивителната пластика на природните картини според критика сродява достиженията на българския автор с някои от най-знаменитите европейски поетични образци. Но според Кръстев най-пълна характеристика на Славейков дават неговите епични произведения, разнообразни и дълбоки, изпълнени с душевни движения, борби и трагични конфликти. Най-съкровените духовни търсения и виждания на Славейков са намерили израз в тези поеми, които Кръстев нарича произведения с „общочовешки проблеми на духа“. Те илюстрират доколко талантът на Славейков е поставен на служба на човешкия дух и на неговото оптимистично светоразбиране даже в такова произведение като поемата „Симфония на безнадеждността“, където отчаянието и надеждата се сблъскват като равностойни сили. Чрез „Коледари“ Кръстев подробно илюстрира развитието на националния елемент в творчеството на Славейков, набляга върху връзките му с българската народна песен. На най-разгърнат анализ критикът подлага поемата „Кървава песен“, която сравнява с „Илиада“ и в която според него Славейков се е издигнал до „митологично отношение към живота и природата“. Еднакво силен и като лирик, и като епичен поет, Славейков на Кръстев може да бъде разбираем и близък за руския човек, ако последният го възприема и психологически, и естетически като личност, сродна на Пушкин. Тогава руският читател може да разбере „реформата на Славейков, която обхваща в еднаква степен съдържанието и формата на нашата поезия“.

Втората статия на Кръстев „Новая болгарская литература“ е публикувана в списание „Современник“ на Максим Горки¹³. Статията се състои от две части, които според Кръстев характеризират идейно-естетическия диапазон на българските писатели и поети от Възраждането (Паисий) до съвременността. Към първата група той отнася всички автори, които разработват художествени мо-

¹³К. Кръстев - Миролубов. Новая болгарская литература. — Современник, 1912, № 11, 266—282 и № 12, 308—330. (С малки изменения втората част на тази статия е публикувана и в сп. „Вестник Европы“, 1913, № 6, 151—159).

тиви, свързани в една или друга степен със „злобите на деня“. Това са както П. Р. Славейков, Д. Каравелов, Х. Ботев, така и писателите, които работят след Освобождението и до 90-те години — В. Друмев, Св. Миларов и някои от по-късните литературни дейци, на които според Krъстев поради „органически недостатък... на талант“ не се удава да внесат в българската литература философска дълбочина на идеите, развитост на психологическия подход и свършеност на композиционната обработка. Към тях Krъстев причислява и Ив. Вазов, Т. Г. Влайков и Ст. Михайловски. Независимо от положителната оценка, която критикът дава за Ботев, Влайков и отчасти Михайловски, Krъстев смята, че техният принос е в тясна зависимост от обществените явления и се изразява в „стремеж да изковат от своите поетически произведения оръжие, пригодено за борбите на времето“ или широко и типично да отразят живота. По такъв начин и тук Krъстев набелязва опази периодизация на българската литература, която прави и в книгата си „Млади и стари“.

Централна фигура на новата българска литература за д-р Krъстев е Пенчо Славейков. Оттук втората част на статията е обзор на следосвобожденската ни литература и същевременно — групиране на писателите в зависимост от тяхната близост към основните мотиви в поезията на Славейков. Проблемите, образите и художествените средства в лириката на Яворов и К. Христов, в драмите на П. Тодоров и белетристиката на А. Страшимиров, А. Константинов, Г. П. Стаматов и Елин Пелин д-р Krъстев оценява като резултат от личностно-творчески качества, наложени и утвърдени от младия Славейков — способност за „въплъщаване на по-възвишен мироглед, изхождащ предимно от художествени подбуди“. Krъстев се опитва да проникне в творческия процес на всеки автор и най-вече на Славейков, в дълбочината на неговата душа, която се намира под въздействието на обществените и личния живот, но е съзвучна само на най-потайните вътрешни преживявания на поета. По такъв начин резултатите от идеините и естетическите завоевания на твореца Krъстев ограничава единствено до психологическите заложби на личността му. Оттук във връзка с тази статия на Krъстев се намират и оценките на Максим Горки.

Както е известно, в книжки 11 и 12 на списание „Современник“ от 1912 г. със знанието на Горки се отпечатват статиите на А. В. Луначарски „Антей“ (за националния въпрос), „Новая болгарская литература“ на д-р К. Krъстев и „Хроника заграничной жизни“ на самия Горки (посветена на националния въпрос, социализма и изкуството). К. Д. Муратова¹⁴ правилно показва, че особено значение се придава на Krъстевата статия. Във връзка с войната на Балканите тази статия трябва да привлече вниманието на руското общество към България, да открие в списанието неосъгласен отдел, посветен на културата на някои народи, и в последна сметка да даде възможност на Горки да излезе с оценка за индивидуалистичната литература, което той прави в книжка единадесета в забранената от цензурата негова статия „Издалека“. Като се обявява срещу твърденията на модернистите за създаване на изкуство, откъснато от живота и обществените борби, Горки доказва обречеността на противниковите аргументи чрез развитието на младата българска литература. Той посочва, че политическата свобода, социалните въпроси и насоките на литературното развитие са свързани помежду си и това не бива да се пренебрегва от писателите и критиците. Ето защо неговата позиция спрямо всякакви форми на индивидуалистична литература се разграничава от тази на българския критик д-р К. Krъстев. За пример той взема своето и на Krъстев отношение към творчеството на Пенчо Славейков. Krъстев утвърждава като задачи на художника онези стремежи, с които той търси да открие невидени в живота неща (без да се опира на миналия опит) и да усъвършенствува предимно формата на произведенията си. Горки отстоява мнението, че даже към народното творчество, легендите и митовите поетът трябва да се обръща не за да бяга от социалните теми и действителността, че отхвърлянето на този жесток живот е нужно и то може да има успех само когато се поучим от миналото, когато не само почувствуваме противоречията, но и премислим и защитим онова от тях, което носи нов живот. Горки добре познава творчеството на Славейков както от някои конкретни произведения, така и от това, което чете за нашия поет и българската литература в достигащите до него руски списания и чужда преса. Той дори има намерение „да преведе нещо от Славейков“ „за руския печат“¹⁵. Ето защо не може да се каже, че е пресибливо становището на някои съвременни изследвачи, които смятат, че Горки отнася Славейков към творците, съзнаващи индивидуалното (си) безсилie“ или пък не чувствава противоречията му. Едва ли Горки смята един

¹⁴К. Д. М. Муратова. М. Горький на Капри 1911—1913. Л., 1971, с. 43.

¹⁵М. Горький. Письма о литературе. М., 1957, с. 243.

поет, когото нарежда сред „високоталантливите хора“¹⁶, именува го „най-интересен писател на България“¹⁷ и по повод на чиято смърт не пропуска да изпрати телеграма и да изкаже съболезнованията си, за „безсилен“. От друга страна, ще пише ли той току-така в статията си, че в „Симфония на безнадеждността“ с „печална яснота“ се вижда „доколко дълбок е разколът между чувството и мисълта на съвременния художник“? Целият смисъл на статията говори, че руският писател възприема „Симфония на безнадеждността“ не като плод на отрицание, а преди всичко като резултат от противоречия, като техен единичен израз. В този аспект са и думите на Горки: „(П. Славейков — б. м., Д. М.)... може да напише с а м о (к. м., Д. М.) „Симфония на безнадеждността“. Според нас в статията на д-р Кръстев Горки усеща антиисторическото отношение към наследството на миналото, а в поезията на Славейков — кръстопътя пред узнатото добро и зло. Срещу тези форми на „неприемане на света“ писателят води борба през целия си живот — тази борба той включва и в програмата на „Современник“. Така че, макар и бегло спирайки се на творчеството на Пенчо Славейков, Максим Горки прозира неговата противоречива сложност и опонира срещу пристрастното тълкуване, което иска да наложи Кръстев, срещу неоправдания субективизъм на неговия критически поглед.

Значение за мястото на Славейков в културния живот на Русия от това време има и статията на Валери Язвицки, написана наскоро след смъртта на поета¹⁸. Славейков е обрисван като „ярка фигура“ в съвременната българска литература, „европейски образован, владеещ много европейски езици, в това число и руския“. Посоките на неговите изяви се определят като политико-етични („жизнена борба“), културно-обществени („борба с изостаналостта на публиката“) и литературно-езикови („борба с родния език“). Оригиналните и преводните творби на Славейков се оценяват като „епоха в българската литература“ и най-важното — само няколко дни след смъртта на поета в синтезиран вид тук се посочват приносните моменти на делото му, „най-характерните черти“ на творчеството му: „яснота на рисунъка“, „умело ползуване с народния език“, „свежест на образите“, „най-тънки преживявания на скърбящата душа“, „многогранност и радостно възприемане на живота“. Тази статия не само по своето съдържание, но и по своята поява играе обобщаваща роля в представянето на Славейковото творчество в Русия, защото след това започват години на войни, на революционни поврати и на обществено-политически различия между двете страни и въпросите на културното сътрудничество заглъхват.

През периода 1917—1944 г. Пенчо Славейков не е превеждан, нито е привличал вниманието на съветските литературоведи. Причините са както в обществено-политическите различия и ограничения между двете страни, така и в погрешното определяне на Славейков в СССР като „буржоазен поет“. Но през този период се наблюдава една интересна тенденция — с помощта на руския език да се преодолее обществено-политическото различие между двете страни, което ограничава културните контакти. Лишена официално от подкрепата на руския културен живот, българската литература търси най-напред помощта на руския език, за да бъде достъпна за европейския читател. В това отношение прогресивната културна общественост насърчава както опитите на българския преводач Крум Димитров¹⁹, така и начинанието на живущия в България русин А. Ф. Фьодоров²⁰. В сборниците, които те превеждат и издават, са поместени от Славейков съответно пет и деветнадесет стихотворения. В предговора към втория сборник Стилиян Чилингиров изчерпателно изяснява на какви надежди и задачи отговарят тези преводи: кои наши автори и с кои свои произведения са предпочитани от чужденците, доколко тези предпочитания съвпадат с българските, кои са нашите „национални бисери, които е престъпно да разменяме за някакви стъклъца от чужди народи“, какво трябва да бъде отношението ни към „оригиналната българска книга, толкова жестоко пренебрегвана досега“ у нас. За съжаление нямаме сведения дали тези сборници са проникнали в Съветска Русия и как са били посрещнати там.

¹⁶А. Григорьев. Горький и болгарская литература. — Доклады и сообщения, ЛГУ, вып. 3, 1951.

¹⁷Летопись жизни и творчества А. М. Горького, т. 2, с. 269.

¹⁸Студия. Еженедельный журнал искусства сцены, № 36—37, от 23 юни 1912.

¹⁹Болгарские поэты. С., 1921. 64 с.

²⁰Антология болгарской поэзии. С., 1924. 160 с.

От този период е и останалият незавършен и непубликуван опит на акад. Н. С. Державин — юбилейната му статия за 20-годишнината от смъртта на Славейков²¹, на която ще се спрем по-нататък. В излязлата през 1944 г. книга „Племенные и культурные связи болгарского и русского народов“ акад. Державин отделя няколко страници на Пенчо Славейков — „ненадминатия майстор на стихотворната форма“ в българската поезия. Оценката за Славейков е положителна и накратко са посочени факти, които са играли положителна роля в живота на поета. Интересът на Славейков към Тургенев и Короленко, признанията му за ролята на руската литература Державин смята много важни за определяне „моралния облик“ и „интимните преживявания“ на Славейков. Затова и руската литература е за Пенчо Славейков, както пише Державин, „основен и решаващ идеен източник за вдъхновение“.

Като безспорен факт от българската литература е посочено творчеството на Славейков в първото издание на „Большая советская энциклопедия“ (т. 6, 1930). Автор на обзорната статия „Болгарская литература“ и на статията за П. Славейков е споменатият вече К. Кузмински. И сега той потвърждава предишните си изказвания за Славейков: глава на българската литература от края на XIX и началото на XX век, художник с верен поглед за задачите на българската литература, познавач на народната поезия, широко образована личност, ръководител на младите творци от негово време.

Новите условия след 1944 г. разкриват нови възможности, правилно определени от проф. Д. Ф. Марков: „За нас проработи самата история — победоносното завършване на войната с фашизма, провъзгласяването на народна демокрация в България създаде надеждни предпоставки за укрепване на нашите традиционни славянски връзки, за съвместна планомерна работа по изучаване на българската култура.“²² Но тяхното практическо житейско узряване настъпва бавно, задържано от неизживените грешки на досегашната методология.

От гледна точка на културния обмен първостепенна роля играе представянето на автора, поднасянето на неговото творчество в преводи на съответния език. „Съществува пряка връзка между развитието на литературоведската мисъл за Славейков и това, как се изучава и издава поетът в България и извън нея. Все по-дълбокото и многостранно осветляване на неговото творчество се съпътства и от все по-растящата му популярност.“²³ Но до края на 40-те години от П. Славейков в СССР е преведено само едно стихотворение.

В сборника „Балканские страны“ (Москва, 1946) в статията на С. Б. Бернщайн творчеството на Славейков все още се поставя под знаменател, който подчертава само слабостите на кръга „Мисъл“. В голямото си изследване „Иван Вазов“ (1948) акад. Н. С. Державин само споменава за конфликтите между Вазов и Кръстев — Славейков по повод сборника „Утро в Банки“, но анализ на тази „литературна война“ не се прави. В книгата си „Иван Вазов“ (1950) А. Собкович също засяга този спор, като уточнява, че в основата му лежат разбиранятия на двете страни за националния характер на поезията, за нейната тясна връзка с народния живот.

През 50-те години положението видимо се променя. В статиите на Т. Павлов и Г. Цанев след 1952 г. се издигат първите призови за марксистко отношение към литературното наследство на поета. По същото време в науката се е утвърдило ново поколение съветски българисти: А. Григориев, Л. С. Ерихонов, А. С. Собкович, Д. Ф. Марков, В. И. Злиднев. За по-малко от едно десетилетие се появяват три авторитетни издания на сборници, в които е поместен значителен брой от произведенията на Славейков в руски превод. Запознаването на съветските читатели със Славейковата поезия започва от сборника „Болгарские поэты“ (М., 1952), в който са поместени шест стихотворения, поемата „Ралица“ и откъси из „Коледари“ и „Кървава песен“. Само четири години по-късно е издадена „Антология болгарской поэзии“, в която са преведени същите поеми, но броят на стихотворенията е удвоен. Творчеството на Славейков през този период достойно представя не само българския духовен живот, но и общославянския и негови произведения са включени в един друг

²¹ Вж.: В. Злиднев. Славейков в Русия. Поетът в оценката...

²² Д. Ф. Марков. Долг ученого, долг гражданина. — Вопросы литературы, 1971, кн. 2, с. 136.

²³ Д. Марков. Произведенията на Пенчо Славейков в Съветския съюз. — Септември, 1966, кн. 7, с. 254.

сборник — „Позия западных и южных славян“ (Л., 1955). В предисловията към тези сборници името на Пенчо Славейков се свързва с влиянието на немската идеалистическа естетика, но и с творчеството на Пушкин, Тургенев и Толстой, с наличието на противоречия, но и със завоюванията на реалистичния художествен метод.

През 60-те години в Съветския съюз вече е осъществено и отделно издание на Пенчо Славейков — сборникът стихотворения и поеми „Сон о счастье“. Излязъл в Москва през 1962 г., той включва най-хубавото от поетичното наследство на твореца, а към него е включена и специална статия за Славейков. Тя е написана от Д. Ф. Марков, изяснява задачите на изданието и се спира на главните моменти от житейската и творческа биография на поета. Славейков е определен като „един от най-големите български поети от края на XIX и началото на XX век“, автор със сложен и противоречив път. Като опорни моменти в житейския опит на Славейков се посочват впечатленията му от Освободителната война и от политическите борби на баща му, характера на учението и самообразованието на поета, издаването на първата стихотворна сбирка през 1888 г., преводите от руски език, активната му културна и гражданска дейност. Основните поетически произведения на Славейков, които са представени и преведени, са подбрани из „Сън за шастие“, „Епически песни“ и „На острова на блажените“. Тяхната идейност свидетелства, че Славейков „в много отношения е свързан с демократичната литература на епохата“. Отделено е внимание на иносказанието като характерен похват в гражданската лирика на поета, високо се оценяват нравствено-философските му поема, както и ролята на темата за национално-освободителната борба на народа в „Кървава песен“. Подчертава се, че за лириката на Славейков е характерно жанровото многообразие, че народната песен дава отражение върху нейните най-добри образи. През това десетилетие в превъзходни преводи на руски език излизат двете поеми на Славейков — „Cis moll.“ и „Микел Анджело“ в превод на Анна Ахматова²⁴. 1960 г. поставя началото на преводите на произведенията на П. Славейков на езиките на народите на СССР: през същата година Славейков е издаден на чувашки език, а през 1963 г. — на молдавски език. През това десетилетие се възобновява и опитът от 20-те години — български издания на руски език, в които се включват и Славейкови произведения²⁵. Целият този период от представянето на Славейков в СССР свидетелства, че там в негово лице вече се вижда класик на българската литература.

През 70-те години ролята на произведенията на П. Славейков в културния живот на съветския народ качествено се обновява с две нови явления: 1) автори на предговорите към съветските издания са видни български специалисти-литературоведи (П. Данчев, Е. Каранфилов, С. Каролов)²⁶, които в България са сред най-известните Славейкови изследвачи и 2) произведенията на Славейков се включват вече не само в общи сборници и антологии, а и в книги, които илюстрират определени хронологични, идейно-естетически и художествени периоди от развитието на българската литература (например „Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов. Избранне“, М., 1979) — момент, който свидетелства, че Славейков трайно се е наложил в съзнанието на съветския читател като автор на оригинален творчески натюрел.

За това, колко много са станали през 80-те години почитателите на Славейков в съветската страна и колко внимателно е отношението към него там, свидетелства включването на неговите творби в последното редовно издание — двуезичния сборник „Болгарская поэзия. XX век“ (М., 1982). Определено като многостранно и противоречиво, в предговора на тази книга литературното наследство на Славейков изцяло е оценено положително. Според автора на предговора В. Гавричев влиянието на немската идеалистическа естетика се чувства само в критическите статии на Славейков, докато поезията му е в духа на реалистичните народни традиции. Аксиологичното в Славейковото творчество е видно и във философския елемент, и в преводаческата му дейност.

Над всички посочени преводи на Славейков са работили видни съветски поети и преводачи: П. Антоколски, А. Арга, В. Арсениев, Н. Асеев, А. Ахматова, М. Ваксмахер, А. Гатов, П. Железнов, М. Зенкевич, В. Корчагин, В. Луговской, М. Павлова, М. Петрових, Н. Смирнова, и др. На чувашки и украински език преводите също са дело на известни поети: А. Малов, Дм. Билоус, Д. Павличко.

²⁴Голоса поэтов. Стихи зарубежных поэтов в переводе Анны Ахматовой. М., 1965, 67—75

²⁵Български поети IX—XX век. Антология. С., 1968; Болгарские поэты. С., 1969.

²⁶Болгарская поэзия в 2 т. М., 1970; Антология болгарской поэзии в двух томах. Київ, 1974; Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов. Избранное. М., 1979.

Основният стремеж на преводачите е да се запази поетическата сила и своеобразието на Славейковия стих, адекватно да се доведе до читателя със средствата на руския език нейната образност.

В литературно-теоретичен аспект след 50-те години за П. Славейков са направени значителен брой изследвания. С най-значителен принос сред съвременните съветски учени, имащи дял в методологичното обновление на представянето на Славейков в СССР, е Д. Ф. Марков. Неговите трудове до голяма степен могат да служат като образец за пътя, който изминава съветската литературно-теоретическа мисъл в отношението си към Славейков. Основните му работи са посветени на българската литература и по това, какви перспективи са набелязани посредством монографиите и статиите на съветските автори за такива крупни писатели, като П. Славейков, П. Яворов, Х. Смирненски, Гео Милев, ученият споделя: „... Ние преминавахме постепенно към фронтално изучаване на българската литература, неизменно имайки предвид „свързадачата“: да се приблизим до разбиране за общите закономерности на литературата на социалистическия реализъм.“²⁷ Оттук става ясно, че в съветските изследвания проблемите на Славейковите произведения нямат самоцелен характер, а се включват като част от историческата верига на литературния процес. Затова много често факти, допълнения или нови осветлявания на Славейковото творчество намираме не само в преките изследвания, но и във всичко онова, което засяга съвременниците, последователите, а понякога и предшествениците на поета.

Към средата на 50-те години едновременно у нас и в СССР процес на творчески подход към литературното наследство на Славейков разкрива противоречивата същност на поетовите художествени изяви. Буквално в няколко реда, които отделя на Славейков в очерка си „Българска литература в период с 1878 по 1917 г.“ в книгата „Курс лекций по истории зарубежных литератур XX века“ (изд. МГУ, М., 1956, т. I), проф. Марков споменава за връзките на художника със списание „Мисъл“, но същевременно и за отсъствието на „чиста“ линия на развитие, за наличието на „реакционни“ и „демократически тенденции“, за близост до народния живот и творчество, до прогресивните традиции на руската литература, а поемата „Кървава песен“ оценява като „значително епическо произведение“. Крчка напред да се вникне по-дълбоко в своеобразието на естетическите възгледи и художествената практика на Славейков представляват обзорът и монографичната статия за поета в първото специализирано научно-теоретическо издание на съветските българисти „Очерки истории болгарской литературы XIX—XX веков“ (АН СССР, М., 1959). Главното наблюдение — станалото вече класическо определение на качествената новост на българската литература от 90-те години — се доказва с новите идеологически ориентации на управляващата тогава в България държавна върхушка, с особеностите на неизвестните дотогава за българската интелигенция духовни запознанства, със спецификата на критико-реалистичното художествено изобразяване, с дейността на големи, но сложни творци като Славейков, Яворов. Проследявайки творческия път на Пенчо Славейков в едноименната си статия, Д. Марков взема предвид и развитието на обществените отношения, ориентациите на поета към едни или други традиции. „Забележителен поет-реалист“, майстор на българския стих, събирател и тънък ценител на народното творчество, литературен критик и публицист, Славейков според проф. Марков е художник с противоречив мироглед, но в основите на неговото творчество лежат реализъм и хуманизъм. Съветският учен умело съчетава в разкриването на художественото своеобразие с идейния анализ, като подчертава, че „дейността на Славейков трябва да се оценява от гледна точка на общодемократическата борба на епохата“²⁸. Акцентът на изследователя се поставя върху произведенията със социални, патриотични и фолклорни мотиви. Основното настроение на пейзажната и любовната лирика е определено като „съзерцателност и размишление“. Като възпълнение на „патриархално-романтичния идеал“ на поета са оценени моралните качества на героите от битовите поеми „Бойко“ и „Ралица“, но извън обсега на изследвача остават нравствено-философските творби на Славейков.

Новото вглъбяване в Славейковата поезия, обновения подход към нейната специфика проф. Д. Ф. Марков систематизира в статията си „О характере противоречий в творчестве Пенчо Славейкова“²⁹. Тази статия влиза с незначителни изменения в изданията през 1959 г. труд на Мар-

²⁷ Д. Ф. Марков. Долг ученого..., с. 138.

²⁸ Д. Ф. Марков. Очерки истории болгарской литературы XIX—XX веков. АН СССР, М., 1959, с. 198.

²⁹ Д. Ф. Марков. О характере противоречий в творчестве Пенчо Славейкова. — Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. М., 1955, вып. 16.

ков „Болгарская поэзия первой четверти XX века“. Краткият общ поглед върху работите на българските и съветските критици посочва, че за правилната постановка и разрешаване същността на Славейковите противоречия са от значение преди всичко отговорите, които даваме на въпросите за историческото своеобразие на обществения живот в страната и за връзките на поета с този живот. Още тук Марков прави уговорката, че в обсега на тези отговори се включва и публицистическият актив на поета, като и в двата случая се предпазваме от апологетично отношение или пълно отрицание. Така се уточняват линиите, по които се движи разработката: същност и причини за противоречията, особености и характер на демократизма, място на поета в българската литература. Споделимо анализирайки обществената обстановка, авторът на статията успява да нарисува ясна картина на общодемократическата борба в България, на причините за отсъствието на рязко изразени различия в тенденциите на литературния живот. Славейков не пренебрегва протеста против тиранията и подчертаването на идеята за активна борба и социалната почва на неговия реализъм е исторически прогресивна, макар че в основата ѝ лежат морално-етичните въпроси. Като недостатъчно изяснени и проследени само по линията на социалните теми остават близостите и връзките на поета с естетическите достижения на съвременниците и предшествениците му. В статията е значително разработено и обогатено отношението на Славейков към руската литература. Завоевание представлява и формулирането на двете основни направления, по които поетът следва художествените постижения на големите руски писатели: хуманизма и метода за изобразяване душевните движения на човека. Връзките на Славейков със западната литература са проследени по-едностранчиво — посочени са само опези, които са имали отрицателно въздействие върху него. Това придава непълнота при тълкуване на някои от философските поеми на твореца; спорни се оказват определенията на основните идеи на тези поеми. Като „крайно ограничена“ е изтъквана и сферата на личните преживявания на поета; на „Кървава песен“ се гледа с по-голяма доза критицизъм. Патриотичната тематика на Славейковото творчество се показва върху широк фон творби и с желание да се проникне в същността на поетическото интерпретиране. Когато се спира на фолклорните мотиви у Славейков, проф. Марков основателно набляга на психологическото майсторство, посредством което авторът създава моралния облик на своите герои, техните най-интимни преживявания. Демократизъм, реализъм, народно-поетическа основа, сюжетност, жанрово многообразие — тези са според проф. Д. Ф. Марков качества, с които Славейковото творчество заема видно място в българската литература от края на XIX и началото на XX век и запазва своето значение и за нашата съвременност.

Завършената към средата на 1958 г. книга „Болгарская поэзия первой четверти XX века“ е издадена в Съветския съюз през 1959 г., а у нас — през 1961 г. В нея очеркът за Пенчо Славейков следва основните линии на сложната и противоречива дейност на поета. Архивните материали, използвани от Марков, уясняват спорността на някои моменти; повече наблюдения са направени както над западноевропейските реалисти-учители на Славейков, така и над отношението му към руската революционно-демократична естетическа мисъл, над близостта му към съвременните нему български литературни творци, над измененията в оценките му за неговите предшественици. Посочва се, че художникът Славейков се е противопоставял на буржоазния човеконавистически морал със своеобразна активност и оттук по-задълбочено е изследвана философската му лирика. Авторът показва как поетът развива психологическите възможности на българския реализъм и защо „талантът на лирика Славейков се е проявил главно в нравствено-етичната сфера“³⁰.

В двете свои статии „Социалистическото учение и литературата на българския критически реализъм от края на XIX и началото на XX век“ (сп. „Литературна мисъл“, 1958, кн. 2) и „Реализмът и романтизмът в българската литература от края на XIX и началото на XX век“ (сп. „Литературна мисъл“, 1960, кн. 5) проф. Марков засяга някои страни от творчеството на П. Славейков дотолкова, доколкото въпросът се свежда главно към съотношението между реализма и романтизма в нашата литература от края на миналия и първите години на новия век. Идентичното мнение на някои негови съветски колеги не среща пълна подкрепа от страна на българската научна мисъл и на тая основа се порождат спор (вж. статията на Т. Павлов „К вопросу о реализме и романтизме“ в книгата „Творческий метод“, М., 1960), чийто рационални плодове се изразиха в опити за задълбочено проучване философските основи на естетиката на Славейков. Активното участие на съветските учени в решаването на спорни въпроси от историята на българската литература

³⁰ Д. Ф. Марков. Българската поезия през първата четвърт на XX век. С., 1961, с. 102.

тура е линията, по която техните трудове си взаимодействуват твърде резултатно с достиженията на цялата съвременна литературна наука.

През 1970 г. излиза книгата на Д. Ф. Марков „Генезис социалистическия реализъм. Из опыта южнославянских и западнославянских литератур“. В нея на широк доказателствен фон авторът творчески продължава методологията и целевата насоченост на Горки от статията му „Издалека“: върху материал от българската литература, но сега в положителна светлина, се отговаря на съвременен литературен проблем, какъвто е изследването на актуалния художествен метод — социалистическия реализъм. В този смисъл в пета глава е отделено място на противоречията в Славейковото творчество.

Със свой принос в разработването на въпросите около творчеството на поета са и литературоведите В. И. Злиднєв („Из историята на руско-българските научни връзки“, сп. „Литературна мисъл“, 1960, кн. 2; „Славейков в Русия. Поетът в оценката на Н. С. Державин“, в. „Литературен фронт“, брой 17 от 21 април 1966 г.) и В. Д. Андреев („Пенчо Славейков и Россия“. — В кн.: „Взаимосвязи славянских литератур“, Л., 1966). Интересна е „историята на зараждане на една концепция“, ако би могло така да наречем оня частен проблем, който е предмет на изследване на В. И. Злиднєв във втората му статия. Желанието на акад. Державин да „препрочете“ отново Славейков, посочва авторът, е било плод на житейската съдба и гражданския дълг на учения. Но в опита на акад. Державин днес ценност представляват повече страниците, посветени на личните му спомени за поета, в които той го описва с топлина и разбиране. Студията на В. Д. Андреев е опит да се систематизират и обобщат някои наблюдения над идеологическите, естетическите и литературните позиции на поета. Авторът подчертава, че противоречията на поета, резултат от усвояване на немската идеалистическа философия и естетика, и участието му в общодемократичната борба налагат своя отпечатък и върху интереса на Славейков към Русия. Традиционната семейна любов към освободителите, първите срещи с руския език и литература, личната съдба, учението в Германия налагат отпечатък върху преводаческите ориентации на поета, върху политическите му оценки, върху личните му контакти и предпочитания. Особено на широко изследват се спира върху впечатленията на Славейков от Русия, върху възможностите му да определи вярно обществения живот там, върху личните му познания с културни дейци и възгледи му за руското изобразително и театрално изкуство.

Творчеството на Пенчо Славейков се изучава във висшите учебни заведения на Съветския съюз. Затова то в по-кратка или в по-разширена форма е анализирано в съответните учебни пособия³¹. Като цяло Славейков е отнесен към периода на „модернизма и неговата еволюция в българската литература“. Като самостоятелни моменти в изучаването му са обособени литературноестетическите възгледи на Славейков, литературното му творчество — гражданска и философска лирика, изображението на националноосвободителната борба, обработката на народни песни.

В съветските справочно-енциклопедически издания („Большая советская энциклопедия“ и „Краткая литературная энциклопедия“) след 1944 г. към творчеството на Славейков се запазва същата линия на отрицание до 50-те години, а след това — на постепенно вникване в особеностите и спецификата на произведенията му.

Творчеството на Пенчо Славейков в културния живот на нашите освободители има своя линия на развитие, която е част от цялостния облик на духовните ни взаимоотношения. И макар че за организиран културен обмен между България и Русия до 1917 г. не може да се говори, Славейков отчасти е прежедан. Обаче контактите на поета с руската културна общественост в повечето случаи не могат да се развият до международно литературно сътрудничество, а остават в сферата на личното общуване и стесняват професионално-проучателското дело на заинтересованите руски дейци. Още тогава руските журналисти правилно посочват, че Славейков е един от най-талантливите и значими поети в българската литература и че идейно-художествената ценност на творчеството му надхвърля националните рамки, но тези постановки имат информативен характер, не са подкрепени от една по-пълна картина нито на произведенията му, нито на проучванията на литературния специалист. Като цяло в дореволюционна Русия прогресивните оценки за Славейков са в унисон с онова, което в България се пише за него от хората около „Мисъл“. Има обаче една съществена разлика и в интерес на истината е да подчертаем, че от първото представяне на Славейков пред руския читател до края на този период не се проявява тенденция към конфронтация

³¹ Д. М. Файнслернт. Болгарская поэзия за 50 лет (1918—1968). Калинин, 1974; В. Д. Андреев. История болгарской литературы. М., 1978.

нето му с Вазов. Тъкмо обратното — техните произведения служат като образец за присместване и традиция във възможването от национални към общочовешки висоти на една млада славянска литература.

Още по времето на Славейков някои от материалите на руските дописници за него са публикувани едновременно в руски и наши вестници и списания. По такъв начин българската културна общественост се запознава с това, какво мислят и пишат за Славейков в чужбина, как го оценяват, а чрез него — и нашата литература. Тази линия се запазва и при новите условия на живот, но с повишаване културните възможности на народа (изучаването на руски език) тя получава съответен израз — някои от трудовете на съветските специалисти се превеждат, а други се получават и ползват в оригинал у нас. Това дава възможност за обратно въздействие на достиженията на съветската литературна наука върху българските проучвания, за спорове и естествено за нови научни успехи. От друга страна, запознаването най-напред на руското, а по-късно и на съветското общество с произведенията на Славейков често се осъществява чрез разработките на най-известните в миналото и днес български литературни критици (д-р Кръстев, П. Данчев, Е. Каранфилов, С. Каролов). В СССР към произведенията на П. Славейков също се насочват най-големите специалисти българисти и слависти. Съветската литературоведска мисъл поставя изучаването на Славейковото художествено наследство на висотата на значително явление не само за българската, но и за европейската литература. Основните аспекти на съветските изследвания включват връзките на Пеню Славейков с руската и европейската литература, проблемите на мирогледа и противоречията му, и мястото, което заема в българската литература, на новаторството и отношението му към художествените течения на XX век, на приноса му в световната литература. Представянето чрез преводи и научни изследвания произведенията на П. Славейков в културния живот на нашите освободители — руските и съветски хора — илюстрира как творчеството на този класик на българската литература става необходим елемент в развитието на съвместните ни литературни взаимоотношения. Пеню Славейков навлезе в духовния живот на нашите освободители, за да им свидетелства както за поетическите чувства и интереси на човека у българина, така и за паметта му към дарителите на оная свобода на духа, която е най-хубавият залог за по-нататъшния ни живот и развитие.

РУСКИЯТ ПРЕВОД НА ПОЕМАТА „СЕПТЕМВРИ“ ПРЕЗ ОЧИТЕ НА БЪЛГАРИНА

ИВАНКА ВАСЕВА

С поемата „Септември“, както казва Хр. Радевски, свободният стих и говоримият език властно навлизат в българската поезия. Тази забележителна творба на смелия певец на народните борби и новатор в литературата е преведена на много езици; на гръцки има пет превода, на немски, френски, английски, сръбохърватски, чешки — по два. На руски откъси от нея се появяват още през 1931 г. в кн. 6 на сп. „Октябрь“ в превод на П. Антоколски и в 1932 г. — в антологията „Български поети“ и в сб. „Раскаты (Октябрь в мировой литературе)“ в превод на А. Гатов.

Първият пълен превод на поемата, направен от Муза Павлова, излиза през 1950 г. в сборника „Поезия борьбы и победы“ (Издательство иностранной литературы), следващите му издания — 1952 г. в „Българские поэты“, ГИХЛ, в 1956 г. в „Антология болгарской поэзии“, ГИХЛ, 1970 г. в двутомната антология „Болгарская поэзия“ и в 1980 — в „Поэзия Великой отечественной войны и антифашистского сопротивления“, ГИХЛ.

Обстоятелството, че повече от тридесет години този превод беше единствен, отчасти го атакува: наистина той дава доста добра представа за това изключително произведение, пресъздава жапуровото му своеобразие и новаторския му характер, сложната плетеница от лични впечатления и обобщени лирични преживявания, паралелното изграждане на събирателния образ на въстаналия народ